

УДК 94(477.7)“1905”

Є. П. Назарова

РЕГІОНАЛЬНИЙ РУХ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ: СПРОБИ СТВОРЕННЯ ПІВДЕННО-РУСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В 1905 Р.

Проаналізовано фактори появи регіонального руху на Півдні України. Висвітлено спроби створення Південно-руської республіки в Одесі в 1905 р. Висвітлено взаємини регіонального і українського національного рухів на початку ХХ ст.

Ключові слова: регіоналізм, рух, республіка, революція, Південна Україна

Одним з сучасних політичних явищ є розповсюдження регіональних рухів і партій. Однак зазначений феномен притаманний не лише сучасності. У різних формах регіоналізм проявляв себе в ХІХ і на початку ХХ ст. На території сучасної України на початку ХХ ст. регіоналізм виявив себе у спробах створення Південно-руської республіки в роки російської революції 1905–1907 рр. Під регіональним рухом (чи регіоналізмом) ми розуміємо такий політичний рух, що ставить своєю метою реорганізацію існуючої владної структури з метою надання більшої самостійності регіону.

На сьогодні існує кілька класифікацій регіональних рухів. Одна з сучасних класифікацій регіоналізму розроблена доктором філософії М. Кітінгом. Дослідник запропонував розрізнити низхідний і висхідний види регіоналізму. Поняття низхідного регіоналізму тотожно регіоналізації. Під регіоналізацією розуміється делегування центром повноважень регіональним органам влади. Висхідний регіоналізм – це політичний рух, що виникає на периферії і спрямований на отримання важелів управління і контролю в межах конкретного регіону [1, с. 48, 50].

М. Кітінг визначив шість ідеальних типів висхідного регіоналізму як політичного руху. По-перше, консервативний регіоналізм, сутність якого полягала в опорі модернізації, що втілювалася в етнічно однорідних і світських державах. У ХІХ ст. подібна форма регіоналізму мала реакційний і ворожий прогресу характер. Ще однією формою регіонального руху є «буржуазний регіоналізм», який асоціюється з індустрією і економічно розвиненими регіонами. У таких регіонах енергійна буржуазія намагається звільнитися від перешкод застарілого ладу чи шукає сучасні управлінські форми, які сприяють промислому розвитку. Третій тип модернізаційного регіоналізму – технократичний, деполітизований і найменш пов'язаний з класовими інтересами. Це рух, учасники якого спираються на ідею регіону як низки технічних управлінських проблем і зовнішньо деполітизованих інституцій, де провідну роль відіграють технічні експерти і професійні вигоди. Сутність четвертого типу регіоналізму – прогресивного – полягає у захисті ідей прогресу, демократії, реформування держави і рівності. Інший тип руху, правий популістський регіоналізм, спрямований проти централізації держави, фінансового вирівнювання на користь бідніших регіонів, а також проти іммігрантів, які можуть бути як іноземцями, так і вихідцями з інших регіонів держави. Шоста форма регіонального руху, сепаратистська, існує серед історичних націй в межах найстаріших європейських країн. Центрами такого регіоналізму є Північна Ірландія та Шотландія у Великобританії, Країна Басків в Іспанії тощо [2, р. 571, 572].

Виходячи з класифікації регіональних рухів, автором якої є М. Кітінг, український національний рух по відношенню до Російської імперії можливо розглядати як сепаратистську форму регіоналізму. Саме на сепаратизм як характерну рису українського національного руху звертала увагу і поліція Російської імперії [3]. У «Політологічному енциклопедичному словнику» (2004 рік видання) дається таке визначення сепаратизму – це рух за територіальне відокремлення тієї чи іншої частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономії за національною, мовною або релігійною ознаками [4, с. 600]. На думку Б. Джордано, такі явища як регіоналізм і націоналізм є дуже тісно пов'язаними, особливо коли лінгвістичні і культурні характеристики визначають певний регіон, а також існують політичні рухи, що прагнуть до більшої автономності. Деякі дослідники навіть ототожнюють ці два явища і в певних випадках їх дійсно важко розмежувати [5, р. 383]. Як зазначають М. Кітінг і Б. Джонс, приклади подібних форм регіонального руху є досить численними в сучасному світі. Так, в Шотландії і Уельсі існують автономістські і сепаратистські рухи різної сили. В Ольстері націоналісти хочуть об'єднання з Ірландією, в той же час більша частина «лояльного» населення прагне до автономії в рамках Великобританії. В Франції і Італії «мікронаціоналістичні» рухи в деяких областях обґрунтовують свої прагнення правами історичних народів [6, р. 3].

Російський дослідник О. Міллер, аналізуючи ставлення громадської думки і влади Росії до України і Білорусії в ХVІІІ–ХХІ ст., наголошує на тому, що проект творення великої російської нації на початку ХХ ст. інтерпретувався як дещо середнє між «стратегією повного придушення регіональної ідентичності і стратегією утримання особливої регіональної ідентичності в рамках певної ієрархії лояльностей в якості саме регіональної, що не конфліктує з загальнонаціональною» [7, с. 39]. Влада Російської імперії планувала інтеграцію українців і білорусів, яка базувалася на принципі рівності індивідів і поєднувалася з відмовою від інституалізації цих груп як національних. Таким чином, українська (малоросійська) і білоруська ідентичність по відношенню до Російської імперії виступали у якості регіональних, що і пояснює відмінне ставлення влади до українського і білоруського національних рухів. Боротьба з ними торкалася як питання єдності

руського народу, так і того, які території і яке населення складуть основу імперії, що буде консолідована в руську націю [7, с. 38].

Проте поряд з українським національним рухом на Україні набула розвитку ще одна форма регіонального руху, центр якої був сконцентрований на Півдні України. Дана форма регіоналізму виявила себе у спробах створення в роки першої російської революції республік з центрами в Одесі і Криму. У пореволюційний період регіональний рух виявив себе, лобіюючи спеціальні економічні інтереси Півдня Росії як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні через спеціально створені економічні організації.

Слід зазначити, що феномен Південноросійської республіки, як і регіонального руху з центром на Півдні України, є мало дослідженим. Найбільш детально історію спроб створити республіку на Півдні України висвітлено в роботах свідків подій. Серед таких робіт слід відзначити спогади С. Орлицького [8] і публіцистичні твори Н. Среднева, В. Базова, Н. Лендера, Л. Єлішева [9–14]. Згадки про спроби створення «республіки» на Півдні України знаходимо в спогадах одеських соціал-демократів, що входили до складу революційного комітету броненосця «Потьомкін» в липні 1905 р. Радянська історіографія обходила увагою проблему регіонального руху Півдня України. Виключенням є дослідження М. Межберг, присвячене революційним подіям в Одесі 1905 р. [15].

В 2007 р. на сторінках журналу «Ab emerico» з'явилася глава тоді ще не виданої книги С. Плохія, в якій дослідник наголошував: «історія України надає унікальні можливості для дослідження відносин між центрами і периферіями, також добре як і взаємовідносин імперських периферій, що ігнорували осіб, приймаючих рішення в імперських столицях» [16, с. 38]. В даному сенсі набувають актуальності дослідження проблем регіоналізму в українських губерніях Російської імперії початку ХХ століття. Проте сучасна українська історична наука обходить увагою такий феномен як регіональний рух з центром в Одесі. Виключенням є дослідження Г. Турченко, присвячені модернізаційним і націотворчим процесам в південноукраїнському регіоні у ХІХ – першій чверті ХХ ст. [17–20]. Дослідницею було запроваджено термін «територіальні тенденції», що виступає синонімом регіоналізму і регіонального руху. Г. Турченко, аналізуючи прояви територіальних тенденцій, значну увагу приділяє саме проблемі співвідношення зазначених тенденцій і українського національного руху. Дослідниця схиляється до думки, що територіальна ідентичність є «перехідною сходинкою» до формування нової національної самоідентифікації міської людності. Враховуючи відсутність спеціальних досліджень регіонального руху з центром у південноукраїнському регіоні, ми поставили своєю метою проаналізувати спроби створення Південно-руської республіки в роки російської революції 1905–1907 рр. як складову регіонального руху Півдня Росії.

Регіональний рух з центром на Півдні України був породжений процесами наздоганяючої модернізації, що розгорнулися в Російській імперії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Економічний чинник був провідним для появи даної форми регіоналізму. Південь Росії, тобто Україна, мала значні економічні можливості. Варто зазначити, що основною функцією будь-якої територіальної одиниці є забезпечення оптимальних умов для соціального розвитку, що відбувається на своїй території у формі самовідтворення (виробництва для власних потреб регіону) і виробництва для всієї держави (для інших регіонів і наступного міжрегіонального обміну). Між цими процесами існують об'єктивні протиріччя: максимальне виробництво для власних потреб полягає у розвитку найбільшої кількості галузей виробництва, а максимальне виробництво для держави потребує поглиблення спеціалізації виробництва [21, с. 54]. Існували всі умови для виникнення подібних протиріч. В кінці ХІХ ст. Південь стає одним з найбільш розвинутих промислових районів імперії. Регіон також мав значні сільськогосподарські можливості: спеціалізуючись на вирощуванні зернових культур, південні губернії давали половину загальноімперського експорту пшениці. Чорноморські та азовські порти сприяли значній ролі в економічному житті інтенсивної торговельно-посередницької діяльності. З 23 найважливіших торговельних центрів України 10 було розташовано в південноукраїнських губерніях [22, с. 373].

Центром регіонального руху стала Одеса, що відігравала важливу роль не лише в загальнодержавній, а і в міжнародній економіці початку ХХ ст. Радянський дослідник І. Парменов, наступним чином, характеризував значення Одеси як економічного центру: «Одеса в довоєнні часи була *головним* (курсив І. Парменова) торгово-промисловим центром півдня Росії і чорноморсько-азовського узбережжя. Це значить, що між Одесою і районами, що межували з Чорним і Азовським морями (Бессарабія, Новоросія, Дон, Кубань, Крим і Кавказ), існував дуже тісний економічний зв'язок, і що Одеса в значній мірі *регулювала* торгівлю і частково промисловість зазначених районів, будучи головним центром *торгово-промислової системи* південно-руського краю і чорноморсько-азовського узбережжя. Однак, на перший погляд здається, що Одеса є лише кінцевим пунктом Росії і не є в будь-якій ступені центром. Це уявлення базується на тих обставинах, що Одеса є кінцевим пунктом залізничних шляхів. Але від Одеси йдуть лінії морського зв'язку, що щільно пов'язані з залізничним рухом. Ця остання обставина, тобто зв'язки в Одесі залізничного і морського транспорту, не кидається в очі одразу і тому їй не надають відповідного значення. Відповідно із зазначеним зв'язком, Одеса перетворилася в торгово-промисловий центр чорноморсько-азовського узбережжя і південно-руського краю з однієї сторони і отримала світове значення у якості торгового центру з іншої» [23, с. 5]. Навіть Департамент поліції в 1905 р. був змушений констатувати сильний вплив експортного фактору на суспільно-політичні процеси в Одесі [24, арк. 40; 25, арк. 1].

Політика російського уряду щодо українських губерній може бути охарактеризована як «внутрішній колоніалізм», для якого притаманне підпорядкування периферії інтересам центру. Розвиток промисловості периферії набув залежної форми, будучи значною мірою обмеженим первинним виробництвом продукції,

що перероблялася в центрі. Економічна влада також зберігалась в центрі. А. Каппелер зазначає: «Створення комплексу важкої промисловості на південному сході України справді мало колоніальні ознаки, оскільки було спрямоване суто на експлуатацію сировини і керувалося зовні. Проте я назвав би ставлення Росії до України колоніальним лише умовно, адже модернізація зазначеного регіону була сприятливою для нього, рівень суспільно-економічного розвитку в ньому був вищий, ніж у Росії, хоча, з рештою, більшість українського населення ставала дедалі відсталішою» [26, с. 249]. Отже, при цілком сприятливих умовах для економічного розвитку імперській центр штучно спрямовував розвиток української частини імперської периферії у необхідне владі русло.

Політика центру зачіпала інтереси багатьох верств населення України, що формувало у суспільній свідомості мешканців уявлення про неефективність державної централізації. Варто нагадати, що спільні уявлення і погляди про центральну владу є однією з важливих компонентів, притаманних усім регіональним рухам і партіям [5, р. 384]. Негативна оцінка політики центру найшла своїх прибічників серед мешканців міст. Адже саме вони грають провідну роль в політичному житті сучасних урбанізованих суспільств, саме мешканці міст, як правило, є рушійною силою політичних модернізацій. Серед них раніше розповсюджується політична культура участі, тоді як в сільських спільнотах довше зберігається традиційні і патріархальні її форми [21, с. 160]. Регіоналізм набув поширення серед територіальної буржуазії, інтелігенції і службовців.

Радянським дослідником Д. Бованенко було запропоновано розрізнити за своїм історичним походженням і розвитком наступні типи буржуазії на Україні: територіальну, українську національну, російську і єврейську. Капітали територіальної буржуазії функціонували на території України, на яку вона дивилася як на місце застосування своїх капіталів. Маючи, як правило, іноземне походження (грецьке, вірменське, німецьке, російське тощо) представники даної групи буржуазії осідали на українських територіях, асимілювалися і втрачали зв'язок із своєю нацією, переймалися інтересам території застосування свого капіталу. З іншого боку, українська і єврейська буржуазія, що відривалася від національних прагнень, русифікувалася і розглядала Україну тільки як місце функціонування своїх капіталів. Саме територіальна буржуазія, капітали якої були вкладені в південну промисловість, змушена була, захищаючи власні прибутки, виступати проти економічної політики Російської імперії і захищати права українських губерній, що були місцем застосування її капіталів [27, с. 90, 91].

Роль економічного центру сприяла перетворенню Півдня України і Одеси, зокрема, в центр регіонального руху Півдня Росії. Дане явище цілком пояснюється роллю, яку грав південноукраїнський регіон в новітній історії. Як зазначає І. Лисяк-Рудницький, Південна Україна стала центром економічного тяжіння новітньої України. Торгівля Лівобережжя і Правобережжя переорієнтовувалася на Південь, що стало важливим фактором економічної інтеграції українських територій і формування об'єднаного народного господарства України [28, с. 155].

Конкретних проявів регіонального руху з центром на Півдні України до 1905 р. нам не вдалося виявити. Ознаки ж існуючих управлінських конфліктів знайшло свій вияв під час першої російської революції 1905–1907 рр., коли еліта Півдня України в умовах ослаблення контролю за периферією з боку центру зробила спробу створити територіальну республіку. Загальна політична ситуація в Російській імперії сприяла представникам регіоналізму, чия діяльність була сприйнята імперським центром лише як один з чисельних проявів революційного руху. Саме в 1905 р. Одеса, економічний і суспільно-політичний центр тяжіння Півдня України, пережила жахливу промислову кризу [29, арк. 44], що також мало спонукати прихильників регіоналізму до більш активних дій.

Перш ніж перейти до безпосереднього розгляду проявів регіоналізму, слід зазначити, що кожен політичний рух має певну динаміку розвитку. Політичні рухи у своєму розвитку проходять кілька етапів. Так, польський соціолог Е. Вятр розрізняє наступні стадії, притаманні рухам: 1) стадія утворення передумов руху; 2) стадія артикуляції вимог руху; 3) стадія агітації; 4) стадія розвинутої політичної діяльності; 5) стадія затухання політичного руху. Як зазначає дослідник, названі стадії руху не обов'язково присутні в кожному політичному рухові. В окремих випадках певні етапи розвитку політичного руху можуть бути поєднані чи взагалі відсутні [30, с. 319–321].

Спираючись на теорію Е. Вятра, період першої російської революції для регіонального руху з центром на Півдні України можливо охарактеризувати як поєднання етапів агітації і розвинутої політичної діяльності. На стадії агітації політичний рух концентрується на залученні учасників і прихильників. Незважаючи на те, що агітація грає важливу роль на всіх етапах існування політичного руху, на даному етапі вона висувається на перший план. Всі дії руху мають розглядатися з точки зору їх агітаційного впливу, укріплення позицій руху серед можливих учасників і прихильників. Стадія ж розвинутої політичної діяльності полягає у спробах втілення програми політичного руху шляхом боротьби за владу чи впливу на уряд. В залежності від мети, сили і характеру руху, загального співвідношення політичних сил дана стадія може мати різну тривалість [30, с. 320].

Пік політичної діяльності прихильників ідей регіоналізму на Півдні України пов'язаний з подіями революції 1905–1907 рр. Умови для реалізації планів створення Південно-руської республіки в Одесі склалися внаслідок дій повсталих моряків броненосця «Потьомкін», що прибув до міста в червні 1905 р. Слід зазначити, що моряки з Кримського союзу РСДРП готували повстання на флоті восени 1905 р. Російські есдеки планували захопити Одесу і підняти повстання на Кавказі. Як зазначали журналісти центрального видання РСДРП «Пролетарій», дії Кримського союзу РСДРП не були скоординовані з парторганізаціями Одеси, Миколаєва і Кавказу. Бунт на броненосці «Потьомкін», що розпочався раніше

запланованого часу повстання, зруйнував всі плани російських есдеків [31, с. 5; 32, с. 21; 33, арк. 2; 34, с. 94]. Хоча деякі представники громадськості Одеси були своєчасно поінформовані про підготовку повстання на Чорноморському флоті, в т.ч. про прибуття до міста броненосця «Потьомкін», задуми щодо планів повстання влітку 1905 р. не були реалізовані [35, арк. 7 зв.].

Стрімким розвитком подій спробували скористатися представники місцевої політичної еліти Одеси. У зазначених умовах 19 червня 1905 р. відбулася приватна нарада гласних одеської міської думи, в якій взяли участь гласні М. Дітеріхс, Н. Драго, Я. Динін, Б. Жера, С. Житков, П. Зелений, П. Климович, М. Кожевников, А. Корж, П. Крижанівський, Ф. Литвицький, А. Лишин, О. Пергамент, П. Протопопов, Ю. Саморуло, Д. Стражеско, М. Тимофеев, С. Чаушанський, В. Яловіков, І. Яловичов, члени міської управи В. Докс, Є. Полетаєв, Т. Кузанов [36, арк. 42, 42 зв.]. Ймовірно в нараді брали участь і представники соціалістичних партій. Так, в спогадах Н. Ростоцької, що входила до складу революційного комітету броненосця «Потьомкін», наявна вказівка на те, що один з гласних одеської думи в приватній бесіді висловився за необхідність негайного зібрання представників міста, гласних міської думи, за участі «членів революційних організацій» [37, с. 17]. Під час наради було піднято питання про створення в Одесі тимчасового революційного уряду за участі революційних партій [38, с. 16].

Слід зазначити, артикуляція прагнень учасників будь-якого руху може отримати форму більш чи менш розгорненої програми, або мати форму виступів керівників (чи майбутніх лідерів) руху, що більш чи менш чітко формулюють загальну мету. Ступень кристалізації загальних прагнень може бути різним, що обумовлено від того, наскільки рух набуває організованої форми і ступені його згуртованості [30, с. 319, 320]. На жаль, нам не вдалося виявити програмні документи чи виступи лідерів регіонального руху, що не дозволяє нам остаточно реконструювати погляди учасників руху. Маємо далеко неповні відомості щодо планів прихильників регіоналізму. Учасники регіонального руху планували відділити всю південну частину Росії (в т.ч. Крим) разом з Одесою і створити Південно-руську республіку. Даний акт не розглядався як повна сепарація від Російської імперії. Один з прихильників проголошення Південно-руської республіки в приватній бесіді з С. Орлицьким зазначав, що «Південна республіка – це ще не значить поділ Росії. Це лише незалежний штат вільної федерації, що має раніше чи пізніше замінити насильницьку державу» [8, с. 885]. Говорячи про майбутній лад республіки С. Орлицький і Н. Среднев називають її «соціальною, пролетарською республікою» [8, с. 875; 10, с. 50]. Серед широких верств населення обговорювалася кандидатура популярного одеського адвоката і громадського діяча О. Пергаменту як претендента на пост президента Південно-руської (або Чорноморської республіки) [39; 40; 41; 9, с. 28; 11, с. 4; 42, с. 270]. Отже, плани учасників даного політичного руху дозволяють нам охарактеризувати його як регіональний, бо він ставив своєю метою реорганізацію існуючої владної структури з метою надання більшій самостійності регіону [43, с. 175].

Не досить зрозумілою залишається роль місцевих організацій соціалістичних партій в липневих подіях 1905 р. в Одесі. Члени одеської організації РСДРП досить скептично сприйняли пропозицію гласних одеської міської думи про співпрацю [37, с. 17; 38, с. 16]. Можливо, що підставою для такої позиції есдеків стало небажання ділити владу з будь-якими партнерами. Одеські соціал-демократи в липні 1905 р. занадто оптимістично оцінювали свої можливості захопити владу в місті. Так, безпосередній учасник червневих подій О. Віноградов наступним чином описував настрої своїх одно партійців: «Дійсно, не сьогодні, так завтра, чи після завтра – ми були переконані – все стане перед нами в усій конкретності... Якби переворот відбувся, ми одні могли б опинитися у «кормила» тимчасової «влади» гор. Одеси, на нас одних дивилась би переважаюча більшість населення, ми одні, на кінець, були більш чи менш готові до того, щоб одразу опинитися на гребні подій» [38, с. 15].

Ситуація виявилась не настільки сприятливою, наскільки її оцінювали самі одесити. Більш об'єктивно настрої одеситів в липні 1905 р. оцінив невідомий кореспондент анархістського видання «Хлеб и Воля»: «В перші дні, в Одесі був такий настрій, що ось-ось вибухне революція, справжня глибока революція, яка розіллється по всій Росії, і що Одесі лише випало на долю стати сигналом до загального повстання. Але ця ілюзія швидко зчезла, коли одесити побачили, що вони залишилися самі, що за ними ніхто не слідував» [44, с. 9].

С. Орлицький в своїх спогадах зазначав, що на броненосці «Потьомкін» перебувала комісія з одеситів, метою якої була підготовка проголошення Південно-руської республіки [8, с. 891]. В состав комісії, що вела переговори з представниками повсталого екіпажу броненосця, входили представники соціалістичних партій. Н. Ростоцька у власних спогадах описує плани захоплення Одеси, які розроблялися за участі вищезазначеної комісії. Члени РСДРП планували відкрити з броненосця «Потьомкін» огонь по центральній і східній частині Одеси, що створило б природне скупчення людей на Пересипі, по якій революціонери не планували стріляти. Натоп з Пересипу есдеки планували повести на захоплення державних установ, арсеналів та інших стратегічних об'єктів міста. Одночасно мала бути організована висадка десанту з броненосця до міста. Бундовці пропонували організувати збройні загоны робітників по десять чоловік, які за допомогою натопу захопили б всі важливі об'єкти міста [37, с. 26]. Отже, місцеві революційні партії брали активну участь у політичних подіях в місті, але водночас намагалися певним чином продемонструвати незалежність своїх дій відносно представників регіонального руху.

На нашу думку, в умовах революції 1905 р. прогресивна і буржуазна форми регіонального руху були органічно взаємопов'язані, що значною мірою було обумовлено особливостями політичного режиму Російської імперії. Нагадаємо, що для прогресивної форми регіоналізму притаманний захист ідей прогресу, демократії, реформування держави і рівності. Буржуазний регіоналізм виникає в модернізованих регіонах,

буржуазія якої намагається звільнитися від перешкод застарілого ладу чи шукає сучасні управлінські форми, які сприяють промислового розвитку [2, р. 571]. Варто зазначити, що модернізаційні процеси в Російській імперії переважно зачіпали ті галузі, що традиційно були зосередженням російських державних інтересів, а саме військово-технічну і військово-організаційну. Концентруючись на вирішенні першочергових завдань з підвищення дієздатності у цій сфері, влада разом з тим була вимушена допускати незбіжні зміни і в інших, близьких з нею галузях. Однак, централізований контроль над використанням основної маси ресурсів якраз і був основним джерелом проблем. Нові перетворення закономірно вимагали зміни такого порядку. Лише за цієї умови можливо було надіятися на досягнення біль-менш значного результату. Тоді рано чи пізно виникало «порочне коло» – для подолання кризи російська еліта мала поступитися своєї монополією на управління всіма сферами життя, але саме збереження цієї монополії залишалося її головним пріоритетом. Рішаючись на проведення реформ, правляча еліта навіть під сильним тиском намагалася дотриматися мінімальних змін, піклуючись не стільки про послідовність реалізації необхідних перетворень, скільки про збереження більшої частини власних привілеїв. Як тільки криза минула гостру фазу, вища бюрократія будь-якими засобами намагалася повернути втрачені позиції чи не допустити такого розвитку подій, що міг би поставити під сумнів сталість бажаного для неї ладу [45, с. 70. 71].

Таким чином, політична система Російської імперії початку ХХ ст. не забезпечувала представництва інтересів всіх верств населення держави, державна влада була сконцентрована в руках однієї групи інтересів [46, с. 94]. За таких умов, як зазначає російська дослідниця Є. Правілова, багаточисельні плани створення на базі національного чи адміністративно-територіального принципів областей-автономій не мали шансів на реалізацію в умовах Російської імперії. Подібне явище було обумовлено тим, що децентралізація, яка супроводжується розподілом сфер ведення і наділенням права самостійного прийняття рішення, що характерні для процесу регіоналізації, були несумісні з основними принципами російського державного ладу [47, с. 36]. Відповідно, представники буржуазного регіоналізму, як і революційні партії, мали прагнути до зміни існуючого режиму. Зазначені обставини робили революційно налаштовані партії і організації Російської імперії найближчими союзниками регіонального руху, що і відбулося в умовах першої російської революції.

Свідченням співпраці відповідних громадських діячів з революційними силами можуть слугувати досить тісні стосунки кандидата у президенти Південної республіки О. Пергамент з соціалістами. Так, 13 лютого 1905 р. адвокат прочитав публічну лекцію «Суспільні завдання адвокатури», значна частина зборів від якої, за даними жандармського управління м. Одеси, була передана одеському комітетові ПСР [36, арк. 236]. Під час виборів до II і III Думи О. Пергамент, як кандидат в депутати парламенту, користувався підтримкою одеських організацій РСДРП і ПСР [48; 49, с. 3].

В червні 1905 р. плани створення республіки в Одесі не вдалося реалізувати. З міста була вислана значна частина громадських діячів, причетних до регіонального руху, в т.ч. О. Пергамент. Військовий генерал-губернатор Одеси запропонував адвокату добровільно виїхати з Одеси. О. Пергамент відмовився покинути місто і був висланий до Пермської губернії, з якої йому було дозволено повернутися до Одеси у вересні 1905 р. [50, с. 18; 36, арк. 112 зв.]. Разом з О. Пергаментом з міста також було вислано відомого місцевого діяча Партії соціалістів-революціонерів Сакера, а також Н. Лисенка, Чудновського, С. Ярошенка [51], Орженецького і Тарасевича [29, арк. 121], які восени 1905 р. стали активними учасниками одеської організації партії кадетів, що об'єднала більшість учасників регіонального руху.

Новий виток агітаційної і розвинутої політичної діяльності представників регіонального руху припав на осінь 1905 р. Після відміни в Одесі, у вересні 1905 р., військового стану у місті відбулося поживлення політичного життя. За даними, публіциста Н. Лендера, саме в цей час до міста повернулися впливові громадські діячі – один із професорів Новоросійського університету і адвокат-революціонер [13, с. 881]. Під цими прозорими натяками легко вгадати особу О. Пергамент і С. Ярошенко. Показово, що, згідно даних поліції, по поверненні в Одесу С. Ярошенко, отримавши звістку про надання автономії університету, публічно заявив: «Я дуже рад автономії університету, автономії в стінах університету і бажаю, щоб ця автономія розповсюдилася і за стіни його» [52, арк. 44, 44 зв.].

Нова спроба створити Південно-руську республіку була зроблена у жовтні 1905 р. Маємо дані про активну пропаганду ідей регіоналізму на Півдні України. У цей час у Миколаєві відбувалися мітинги, на яких закликали створити Південно-руську республіку з центром в Одесі, де мав зібратися конгрес для обрання президента республіки [53, арк. 116 зв., 190 зв.].

Організаційним центром руху залишалася Одеса. Представники регіоналізму, що обіймали ключові позиції в одеській міській думі і Новоросійському університеті, намагалися спрямувати їх діяльність на потреби регіонального руху. На початку 1905 р. в Новоросійському університеті сформувався місцевий відділ Академічного союзу, який очолив С. Ярошенко. За даними Департаменту поліції, «завдання утворення Академічного Союзу професорів і всі засідання зводилися до захоплення урядової влади і установ до рук революціонерів, а так як це передбачалося зробити шляхом насилля, то Союз взяв на себе обов'язки озброєння мас, організації медичної допомоги пораненим і прийняття заходів до організації міської міліції, при найпершому найліпшому випадку» [54, арк. 11].

Внаслідок страйку працівників залізниці, що розпочався 11, 12 жовтня 1905 р., транспортне сполучення з містом практично припинилося [13, с. 881; 52, арк. 108]. 14 жовтня 1905 р. відбулася приватна нарада гласних одеської міської думи за участі професорів Новоросійського університету. Головував на нараді міський голова П. Крижанівський. Під час зібрання професора університету висловилася за створення міліції і організацію в разі необхідності загального страйку. Обговорювалися також можливість

загального страйку навчальних закладів міста, закриття всіх громадських установ і припинення фінансування поліції. Під час наради було висунуто ідею організації «Комітету громадської самооборони» з представників, обраних міською думою, делегатів від робітництва і революційних партій [35, арк. 8–10]. Учасник наради лікар І. Луценко вніс пропозицію перервати усі зв'язки одеської думи з центральною адміністрацією і доповнити склад думи шляхом виборів серед всіх класів населення Одеси [35, арк. 10]. Більшість учасників наради відстоювали думку про необхідність «заміни урядової влади тимчасовим правлінням», особливо в Одесі. Проте дехто відзначали, що найбільш вдалий момент – «Потьомкінські дні» – для активних дій вже втрачено [52, арк. 111, 111 зв., 113 зв.]. Отже, в діях учасників наради проглядаються риси регіоналізму, а саме: прагнення змінити існуючу владну структуру і розширити самостійність регіону. Під час мітингу в Новоросійському університеті 15 жовтня 1905 р. також йшла мова про необхідність впровадження в Росії тимчасового уряду, особливо в Одесі [52, арк. 118, 118 зв.]. Значна частка заходів, запропонованих під час наради 14 жовтня, була реалізована. Вже 15 жовтня 1905 р. розпочався загальний страйк службовців органів міського громадського управління. В той же час частина працівників була свідомо залишена на робочих місцях з метою забезпечення основних напрямків життєдіяльності міста на час страйку [35, арк. 11, 12].

Нагадаємо, що стадія розвинутої політичної діяльності політичного руху полягає у спробах втілення програми політичного руху шляхом боротьби за владу чи впливу на уряд. Так, для захоплення влади в Одесі було створено спеціальний орган «Тимчасовий комітет» при міській думі [52, арк. 119; 54, арк. 12 зв.], чим надали його діяльності характер законності. Даний орган де-факто виконував урядові функції в місті. За даними жандармського полковника А. Спиридовича, в Одесі відбулося повстання «із встановленням ніби тимчасового революційного уряду, утвореного під ім'ям «Тимчасового комітету» при міській думі з представників соціал-демократів і інших організацій» [34, с. 99]. Н. Среднев і М. Межберг відзначають, що 16 жовтня 1905 р. відбулася приватна нарада, під час якої було створено дорадчий орган при міській думі, що отримав назву Конвенту чи «Тимчасового комітету» [10, с. 12; 15, с. 22]. Цю інформацію підтверджують і матеріали Департаменту поліції [55, арк. 71]. Одеська чорносотенна газета «За Царя и Родину», цитуючи прокламацію видану Конвентом, називає датою створення дорадчого органу 18 жовтня [56].

Щодо особового складу Конвенту, то інформація про нього є не досить однозначною. Всі джерела сходяться в тому, що в склад Конвенту входили гласні міської думи, представники професійно-політичних союзів, революційних партій і робітничих організацій. Поліція і слідство щодо участі посадових осіб одеського міського управління в революційному русі 1905 р. зафіксувала участь у діяльності, створеного 16 жовтня 1905 р. «Тимчасового комітету», одеського міського голови, гласних думи, професорів Новоросійського університету, представників революційних партій [57, арк. 2; 55, арк. 71; 53, арк. 57]. М. Межберг зазначає, що до складу дорадчого органу входили 35 осіб, серед яких були представники Союзу міських службовців, Академічного союзу, Союзу лікарів, Союзу інженерів, Союзу літераторів, Союзу адвокатів і заступники «демократичних партій» [15, с. 22].

Н. Среднев конкретизує склад Конвенту, називаючи прізвища представників конкретних організацій у складі дорадчого органу. За даними публіциста, до складу Конвенту входили гласні Г. Вольфензон, Н. Драго, С. Житков, С. Ісакович, П. Климович, Ф. Литвицький, К. Скачков, Я. Новиков, О. Пергамент, Г. Нікітін, С. Ярошенко. До складу революційного органу були обрані представники Союзу міських службовців – секретар міської управи Шульга, діловоди відділів міської управи Бориневич, Семенов, Куровський, Лисенко, Міхін; Новоросійського університету – професор Є. Щепкін, Косинський, Р. Орженцький, Завялов; Союзу лікарів – Василевський, Дю-Буше, Богуцький, Александровський; Союзу інженерів – Новинський, Соколов; Союзу літераторів – А. Ізгоев (Ланде), Лазарович, Жаботинський; Союзу адвокатів – Хмельницький і Богомолець. До Конвенту нібито також увійшли представники кадетів, РСДРП, есерів, Бунда і організації самооборони [10, с. 12]. В своїй роботі «История российской социал-демократии» Л. Мартов зазначав, що в жовтні 1905 р. одеські есдеки вийшли з «Комітету суспільної безпеки», коли його члени відмовилися видати відозву до народу [58, с. 142]. Ймовірно, Л. Мартов, говорячи «Комітет суспільної безпеки», мав на увазі одеський Конвент. Відповідно дані наведені відомим російським есдеком підтверджують участь членів РСДРП в діяльності Конвенту.

Н. Среднев серед кандидатів в члени Конвенту називає В. Протопопова і Ю. Саморуло. Функції голови дорадчого органу виконував товариш міського голови Одеси К. Андрієвський. Одеський публіцист робить припущення, що в роботі «Тимчасового комітету» брали участь мирові судді Березовський, Тимофеев, К. Панкеев, С. Чаушанський [10, с. 12, 13]. Найвпливовішою особою у складі Конвенту, з точки зору Н. Среднева, був О. Пергамент, що відповідав за редагування рішень «Тимчасового комітету» і прийнятих на їх підставі рішень одеської міської думи [10, с. 35]. Слід зазначити, однією з важливих політичних умов для успіху регіональної партії чи руху є наявність популярного харизматичного лідера [43, с. 177, 178]. В умовах революційних подій 1905 р. таким лідером виступав О. Пергамент як кандидат на посаду президента Південно-руської республіки.

Дещо відрізняється склад Конвенту за інформацією інших джерел. Так, журналісти одеської газети «Русская Речь» наводять лише 17 прізвищ членів «Тимчасового комітету»: О. Пергамент, Ф. Литвицького, В. Протопопова, Богомольця, Хмельницького, Н. Драго, С. Ярошенка, С. Чаушанського, Є. Щепкіна, Р. Орженницького, Завялова, В. Косинського, Вольфензона, С. Ісаковича, П. Климовича, К. Панкеева і С. Житкова [59]. За даними Н. Среднева зазначені особи також були членами Конвенту. Анонімна записка на ім'я одеського генерал-губернатора, що зберігається в фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, як і Н. Среднев називає вже відомі нам прізвища гласних одеської міської думи

Н. Драго, С. Ярошенко, С. Чаушанського, Ф. Литвицького, С. Ісаковича, Березовського, С. Житкова, О. Пергамент, К. Панкєєва, журналістів А. Ізгоева, Жаботинського і Лазаровича. Поряд з ними анонім вважав, що до Конвенту також входили гласний думи Духновський, редактор газети «Одесские новости» Ерман, редактор газети «Южное обозрение» Гейленстен, редактор «Коммерческой газеты» С. Соколовський, журналісти «Одесских новостей» – Балабан, Зак, Хмельницький, Хейфея, журналісти газети «Одеський листок» – Оржер і Попандопуло, а також журналісти «Южного обозрения» – Віноградський, Рожковський [36, арк. 320–320 зв.]. Отже, як слушно зауважив один з журналістів газети «Русская Речь», широкі маси були слабо поінформовані про реальний склад Конвенту: «З кого складався цей таємний комітет, гласним офіційно не повідомлялось, лише в кулуарах думи йшли розмови, що в ньому були представники Союзу союзів, чи взагалі Союзів і ради робітничих депутатів. Лише потім стало відомо, що всі члени комітету були на міській службі» [60].

Більшість доступних нам джерел однозначно називають прізвища О. Пергамент, С. Ярошенка, Є. Щепкіна, Ф. Литвицького, С. Житкова, С. Ісаковича та інших. Ймовірно саме ці особи і були лідерами регіонального руху в Одесі. Слід зазначити, що у пореволюційний період кадети Г. Вольфензон, Ф. Шульга, С. Ярошенко, С. Житков, Н. Драго, П. Климович обіймали ключові позиції в економічних організаціях Півдня Росії [61, арк. 56–58; 62, арк. 66–68; 63, арк. 34–36], що чітко вказує на тісний зв'язок процесів творення Південно-руської республіки з територіальною буржуазією. Зазначені фактори дозволяють характеризувати події 1905 р. в Одесі як прояв буржуазного регіоналізму, при якому енергійна буржуазія регіону намагається звільнитися від перешкод застарілого ладу чи шукає сучасні управлінські форми, які сприяють промислому розвитку. Тимчасовими союзниками представників регіонального руху стали місцеві революційні організації і партії, які також прагнули до зміни існуючого політичного ладу.

Конвент керував усією діяльністю одеської міської думи [53, арк. 91]. Поряд з боротьбою за владу регіональний рух прагнув оказувати вплив на центральну владу. Так, К. Андрієвський, Богомолець і Є. Щепкін від імені Конвенту вели переговори з деякими урядовими установами [10, с. 34]. Варто зазначити, що периферія також може справляти більш чи менш активний вплив на центр, домагаючись від нього того чи іншого політичного рішення. В демократичних державах периферія сама формує центр шляхом загальних виборів органів влади. Існують також інші шляхи впливу [21, с. 30]. Одним з інструментів такого впливу були особисті контакти з представниками органів вищого рівня управління. Даний механізм використовували і представники регіонального руху. Так, К. Андреевський постійно користувався підтримкою і захистом С. Гербеля, начальника управління по справам місцевого господарства Міністерства внутрішніх справ [64, арк. 3, 3 зв.].

Практичні заходи Конвенту були спрямовані на підтримку правопорядку в Одесі. «Тимчасовий комітет» поставив перед одеською міською думою питання про обеззброєння одеської поліції і заміни її на міську міліцію, виведення з міста козацьких полків, звільнення політв'язнів і зняття військового стану з міста [55, арк. 71; 10, с. 34, 35; 13, с. 891; 14, с. 64]. Є. Щепкін і Н. Занчевський вели переговори з міським градоначальником щодо роззброєння поліції і запровадження в Одесі міської міліції [52, арк. 60, 65 зв.; 55, арк. 72]. За даними газети «Русская Речь», К. Андрієвський передав Конвенту 10 тис. крб. на закупівлю зброї для одеської організації самооборони [59]. Н. Среднев також відзначав, що 10 тис. крб., асигнованих з міського бюджету на організацію охорони міських будівель і підтримки порядку у місті нібито були використані на «потреби революції». За даними одеського публіциста, аналогічна сума була також передана «Тимчасовому комітету» для надання допомоги страйкуючим робітникам [10, с. 30, 35]. Слід зазначити, що членами Конвенту була використана значна частина десятимільйонного державного займу, наданого для міських потреб [65, с. 13]. В майбутньому це стало приводом для притягнення деяких лідерів регіонального руху, що перебували на міській службі, до судової відповідальності.

В 1908 р. в Москві вийшла книга Л. Єлішева «Октябрьское вооруженное восстание в Одессе». Автор книги вважав, що організатори одеського повстання планували спонукати населення Одеси для активних дій, для чого хотіли використати загальний політичний страйк. Планувалося зупинити роботу електростанції міста, газового заводу, водопроводу і телефону. Шляхом захоплення пошти і телеграфу мав бути перерваний зв'язок з іншими частинами імперії. Гроші банків і казначейств мали поповнити казну Чорноморсько-Дунайської республіки [14, с. 92]. Знайти факти, які б цілком підтверджували чи спростовували думку Л. Єлішева, нам не вдалося. Однак зважаючи на вже відомі нам дані щодо одеських подій, зазначені відомості повністю вписуються в картину подій жовтня 1905 р. в Одесі.

Щодо рушійних сил одеських подій осені 1905 р., Л. Єлішев зазначає, що в повстанні прямо чи опосередковано брала участь вся заможна і вся скільки-небудь впливова частина населення Одеси [14, с. 41]. Тобто наведені дані цілком підтверджують нашу думку про те, що коріння зазначених суспільно-політичних процесів слід шукати в прагненні територіальної буржуазії захистити власні соціально-економічні інтереси від негативного впливу центру, звільнитися від перешкод застарілого ладу, знайти сучасні управлінські форми, які сприяють промислому розвитку, що свідчить про буржуазне спрямування регіонального руху. Н. Лендер, посилаючись на приватну бесіду з одеським генерал-губернатором І. Толмачевим, говорить про те, що «в університеті було одне крило одеської революції, інше було в одеських громадських сферах і одеській єврейській інтелігенції» [12, с. 772]. Отже, в розширенні прав місцевої влади були також зацікавлені представники місцевої влади і інтелігенції.

Щодо ролі єврейства у одеських подіях, то південноукраїнська чорносотенна преса однозначно називає Південно-руську республіку витвором саме цієї національної групи [66, 67]. Варто зазначити, що у даному випадку чорносотенці мали певну рацію. Роль єврейства у регіональному русі була обумовлена

особливостями його соціально-економічного, а не національного становища в регіоні. Південноукраїнські купці-євреї були найбільш заможними серед єврейського купецького стану всієї зони осілости. Їх торгові обороти в Херсонській і Катеринославській губерніях склали 39,8% від всіх оборотів цих губерній, які, в свою чергу, перевищували три п'ятих оборотів всієї зони. На 1910 р. серед одеського купецтва євреї склали 78,75%. Дана національна група також відіграла значну роль в ремісничому і промисловому виробництві (37, 29%) і торгівлі (31,72%). На 1910 р. з 10 банківських домів Одеси євреям належало 7. До того ж євреї були директорами і членами правління в 13 з 18 банків міста [68, с. 72, 84, 85]. За даними сучасників, хлібний експорт, найбільш важливий і прибутковий напрям торгівлі на Півдні України, перебував в Одесі в руках єврейських підприємців [69, с. 7].

Відіграючи важливу роль у економічному житті південноукраїнського регіону, єврейські підприємці як ніяка інша група територіальної буржуазії відчувала на собі дію несприятливої для регіону економічної політики центру, що змушувало їх ставати на позиції територіального патріотизму і брати активну участь у регіональному рухові. Н. Лендер констатував, що саме заміжні кола, а не бідні верства південноукраїнського єврейства брали активну участь у подіях 1905 р.: «Потрібно вам сказати, що в єврействі є дві течії: заможне інтелігентне єврейство взяло гарячу участь в одеській революції, в силу своєї кагальної влади над єврейською мілкотю, воно вело її на приступ, однак може вас перекопати, що маса трудового єврейства була зовсім не схильна до революції, вона йшла в неї, як стадо баранів» [12, с. 772]. Схожої думки щодо ролі заможного єврейства у подіях 1905 р. дотримувався і один з одеських публіцистів Платонов. Так, за його даними в грудні 1905 р. одеські експортери хліба цілком підтримали загальний політичний страйк і були навіть готові припинити експорт зернових вантажів з Одеси, закрити хлібні магазини, що, на думку Платонова, свідчило про солідарність з одеськими революціонерами [69, с. 21]. Маємо і свідчення про безпосереднє фінансування євреями окремих представників регіонального руху. Анонімна записка, що зберігається в фонді Департаменту поліції прямо вказує на фінансові дотації Є. Щепкіну, Ланге і Кониському з боку єврейського капіталу [52, арк. 127 зв.]. Як бачимо, саме економічний фактор обумовив участь єврейських підприємців у регіональному рухові Півдня України, що підтверджує думку про соціально-економічне походження і буржуазний характер даного регіоналізму.

Лідери регіонального руху з центром в Одесі склали ядро одеської організації Партії народної свободи. Так, кадетами були наступні члени одеського Конвенту: О. Пергамент, Є. Щепкін, К. Андреевський, С. Житков, С. Ярошенко, А. Ізгоев, П. Клімович, В. Косинський, Н. Лисенко, Ф. Литвицький, Чаушанський, Ф. Шульга, К. Панкеев, Я. Новіков [61, арк. 56–58; 49, с. 1, 10, 13; 70, с. 312; 71, с. 256]. Показово, що лозунги регіонального руху лунали і під час передвиборчої кампанії одеських кадетів до І Думи в кінці 1905 р. Є. Щепкін в першому випуску місцевої партійної газети «За Свободу» висловився на користь утворення автономних одиниць у складі російської імперії: «Однак не лише весь народ, а й окремі його частини, місцеві і національні групи повинні також мати право самовизначення. Губернські земства отримують тоді можливість вступати в тимчасові і постійні союзи між собою. З таких союзів губерній і навіть повітів, дивлячись на склад населення, будуть поступово виростати автономні області зі своїми обласними представницькими зібраннями заради місцевого законодавства» [72, с. 1].

В березні 1906 р. одеські кадети були змушені на сторінках власної газети «Известия партии народной свободы» спростовувати звинувачення, що лунали в їх адрес: «Можемо добросовісно завірити читачів, що ні про яке Херсонсько-Бессарабське королівство ми не мріємо і ні в Одесі, ні в Олешках республіки не проголосили» [73]. Таким чином, найбільш впливові лідери регіонального руху, увійшовши до одеської організації Партії народної свободи, використали цю політичну силу для пропаганди ідей регіоналізму і отримання легальних важелів впливу на політику центру, якими була робота в рамках Державної Думи.

Однією з не зрозумілих сторінок регіонального руху є взаємини Конвенту і Ради робітничих депутатів. Рада була створена вже після того, як почав діяти Конвент. Ймовірно Рада була або підпорядкована Конвенту, або діяла незалежно від нього, але дії цих двох організацій координувалися. Перше засідання одеської Ради відбулося 28 листопада 1905 р. [74, с. 109]. Одна з публікацій в одеській газеті «Русская Речь» вказувала, що серед членів Конвенту були і представники Ради робітничих депутатів [60]. Про участь прихильників регіонального руху в Раді свідчить співпраця з нею одеських кадетів, серед яких були популярні ідеї регіоналізму. В грудні 1905 р. одеський комітет кадетів навіть звернувся до партійців із проханням внести один денний заробіток на користь учасників політичного страйку [75]. А кадети Є. Щепкін, Р. Орженицький, Чудновський, Н. Лисенко брали безпосередню участь у роботі одеської Ради робітничих депутатів [71, с. 265]. Слід наголосити, що Є. Щепкін і Р. Орженицький фігурують в різних джерелах як члени Конвенту, що свідчить на користь думки про координацію діяльності Ради і «Тимчасового комітету». Проте варто зазначити, що, ймовірно, Р. Орженицький був одним з представників революційних партій, зарахованих до партії кадетів, бо, за агентурними даними поліції, він був головою одеських есерів [29, арк. 121].

Щодо стосунків лідерів регіонального руху і одеських осередків революційних партій, то, на нашу думку, вони базувалися на відповідній політичній кон'юктурі, коли жодна з політичних сил в Одесі не була здатна лише власними силами захопити владу у місті. Обидва табори, будучи зацікавлені у демократизації і розширенні повноважень місцевих органів, бажали негайної зміни влади у місті. Якщо соціалісти вважали, що даний політичний акт стане початком революційного повстання, яке з Півдня перекинеться на інші території і призведе до зміни державного ладу, то прихильники регіоналізму бачили у створенні Південної республіки шлях до розв'язання місцевих проблем. Як ми вже зазначали, плани захоплення влади в Одесі в липні 1905 р., що виношувалися представниками соціалістичних партій, не могли не враховувати позицію

лідерів регіонального руху в Одесі. Лідери регіонального руху намагалися надати своїй співпраці з соціалістами легального характеру. За даними Н. Среднева, один з гласних одеської думи запропонував «зарахувати в ряди конституційних демократів» представників соціалістичних партій в Конвенті і таким чином легалізувати їх політичну діяльність [10, с. 13].

Одеські кадети, до яких належали лідери регіонального руху, дуже активно співпрацювали з місцевими соціалістами в період революції 1905–1907 рр. Як вже зазначалось, кандидат у президенти Південноруської республіки О. Пергамент мав тісні контакти з російськими еседеками і есерами. Про діяльність соціалістів були добре поінформовані і інші члени одеської організації Партії народної свободи. Разом з представниками РСДРП, ПСР, Бунду в роботі комітету одеської самооборони як представник Коаліційної ради Новоросійського університету брав участь Є. Щепкін [76, с. 234]. А навесні 1906 р. було заарештовано секретаря міського комітету Партії Народної свободи Окольського за переховування від влади інформації про існування в Одесі військової організації ПСР [77].

Однак, союз представників регіонального руху і революційних партій від самого свого початку був нестабільним. Так, через політичні протиріччя з іншими учасниками Конвенту російські еседеки вийшли із складу «Тимчасового комітету» на початку його діяльності [58, с. 142]. Поступово погіршувалися відносини кадетів, до яких належали лідери південноукраїнського регіоналізму, з революційними партіями в Одесі. Це підтверджує той факт, що у 1912 р. під час виборів до IV Думи представники соціалістичних російських партій, що під час виборів в II і III Думи були партнерами кадетів, створили виборчий комітет «групи демократичних прогресивних виборців», що мав об'єднати представників всіх лівих політичних сил міста і діяти незалежно від Партії народної свободи [78].

Як бачимо, співпраця прихильників регіоналізму, що увійшли до складу одеської організації партії кадетів, і соціалістичних партій в південноукраїнському регіоні мала тимчасовий, ситуативний характер. Незважаючи на спільне прагнення до зміни існуючого політичного ладу регіональний і соціалістичний рухи мали різне соціальне коріння. Основною соціальною базою регіонального руху була територіальна буржуазія, що в силу свого соціально-економічного становища не могла повністю розділяти ідеологічні погляди своїх союзників, революційних партій і організацій. Зазначені обставини і обумовили тимчасовий характер співпраці представників регіонального і соціалістичного руху.

Варто окремо зупинитися на подальшій долі «Тимчасового комітету», створеного учасниками регіонального руху для захоплення влади в Одесі. Одеський Конвент діяв протягом трьох місяців кінця 1905 р. [10, с. 35]. В грудні в місті навіть готувалося збройне повстання. Однак Рада робітничих депутатів була проти організації повстання. Велися активні переговори з військовими парторганізаціями, але в місті не виявилось жодної потужної організації, яка могла взяти на себе ініціативу організації повстання [79, с. 254]. З введенням 15 грудня 1905 р. військового стану в Одесі Конвент припинив свою діяльність [10, с. 42].

Діяльність прихильників регіоналізму в Одесі не виявилася непоміченою з боку центру, де була сприйнята лише як один з проявів революційного руху. Нагадаємо, що в умовах існуючого в Російській імперії політичного режиму будь-які проекти розширення повноважень регіону були нездійснені, бо не відповідали ключовим засадам державного ладу. Зазначені фактори мали спонукати учасників регіонального руху брати участь у боротьбі за повалення царського режиму, тому вони могли бути сприйняті сучасниками просто як представники революційних партій. В жовтні 1906 р. одеська прокуратура отримала наказ Сенату притягнути до судової відповідальності весь склад одеської міської думи за організацію дорадчого комітету з представників революційних організацій [80]. Проведення слідства було покладено в обов'язки особливого з міських справ присутствіє, тобто безпосередньо на місцеві органи влади. Підставою для проведення слідства стала пропозиція міністра внутрішніх справ провести розслідування діяльності посадових осіб одеського міського громадського управління по звинуваченню в участі у жовтневих подіях 1905 р. [81]. В 1906 р. одеське особливе з міських справ присутствіє запросило в Сенаті додатковий час для проведення додаткового розслідування і адміністративного дізнання. Слідство дійшло висновку, що міські органи влади Одеси співчували революційному рухові, брали активну участь у революційних подіях в місті в 1905 р. Після передачі слідчих функцій старшому чиновникові особливих доручень при градоначальникові В. Подольцеву в січні 1908 р. розслідування справи прискорилося [35, арк. 2, 3].

Однак жоден з членів Конвенту так і не був притягнутий до кримінальної відповідальності за участь у роботі дорадчого органу. 19 червня 1909 р. згідно з рішенням одеського особливого з міських справ присутствія було розпочато карну справу проти колишнього одеського міського голови П. Крижанівського, товариша міського голови К. Андрієвського, а також членів міської управи Кузанова, Скачкова, Нікітіна та інших за участь у революційному рухові Одеси 1905 р. [35, арк. 1]. Проте того ж року справа про участь посадових осіб одеського міського управління в революційному рухові 1905 р. була закрита за недостатністю зібраних проти запідозрених осіб доказів [82, арк. 18, 19]. Лише в 1913 р. відбувся суд над П. Крижанівським і К. Андрієвським, які обвинувачувалися в обговоренні і прийнятті міською думою резолюції на підтримку страйкарів в 1905 р. Звинувачені були присудженні тільки до догани і зауваження [83].

У процесі діяльності Конвенту було розтрачено значні кошти з міського бюджету [35, арк. 48–54]. Фігурантами карної справи щодо фінансових розтрат стали П. Крижанівський, В. Протопопов, К. Андрієвський, члени міської управи В. Докс, Г. Кузанов, Г. Нікітін, Є. Полетаєв, К. Скачков, лікарі Діатропотов, Богуцький, Дю-Буше, Вельштейн, Василевський та ін. [35, арк. 65, 66]. Доля цієї карної справи нам не відома. Ймовірно жоден учасник подій осені 1905 р. не був притягнутий до карної відповідальності

навіть щодо фінансових розтрат, адже всі документи Конвенту редагувалися О. Пергаментом, одним з кращих адвокатів Російської імперії початку ХХ ст.

Одним із складних питань є взаємини українського національного руху і буржуазного регіоналізму з центром на Півдні України. Нагадаємо, що, виходячи з класифікації регіональних рухів, автором якої є М. Кітінг, український національний рух по відношенню до Російської імперії можливо розглядати як сепаратистську форму регіоналізму. Як зазначає Б. Джордано, такі явища як регіоналізм і націоналізм є дуже тісно пов'язаними, особливо коли лінгвістичні і культурні характеристики визначають певний регіон, а також існують політичні рухи, що прагнуть до більшої автономності. Деякі дослідники навіть ототожнюють ці два явища і в певних випадках їх дійсно важко розмежувати [5, р. 383]. Приклади подібних форм регіонального руху є досить численними в сучасному світі.

Водночас джерелом регіоналізму можуть бути культурні і економічні потреби, що виникають всередині самого регіону. В деяких випадках регіональний рух виступає як протест щодо наслідків сучасного капіталізму, що призводять до занепаду регіональної економіки. Тоді регіоналізм прагне до захоплення центральної влади, аби повністю змінити процес, і стає таким чином централізуючою силою. В інших випадках, протест носить більш складний характер: він спрямований не лише проти економічного занепаду, а й також проти самої політики, розвиненої у відповідь на це, оскільки вони становлять загрозу для регіональній культурі і подальшій інкорпорації периферії до складу метрополії. Подібні рухи можуть бути як традиціоналістськими чи консервативними, так і такими, що під впливом місцевого успіху, можуть розвинути власну філософію модернізації і розвитку у паралельному чи протилежному напрямі щодо державної концепції [6, р. 3]. Саме до цієї форми регіоналізму відносився буржуазний регіональний рух з центром на Півдні України, виникнення якого було обумовлено прагненням територіальної буржуазії звільнитися від стримуючої політики царського уряду, знайти оптимальні форми управління, що сприяли б економічному розвитку Півдня Росії.

Як зазначає М. Кітінг, коли економічні вимоги сприяння регіону чи регіональному розвитку є не централізуючими, то політичні рухи, що породжені ними, швидко переходять на позицію прихильників автономії і сепаратизму. Це обумовлено відмовою центру задовольнити регіональні вимоги, а також тим, що політична мобілізація вимагає обох форм залучення мас [6, р. 4]. Такими чином, ми можемо говорити про те, що вимоги, інтереси українського національного руху і буржуазного регіонального руху були взаємодоповнюючими і взаємопов'язаними. Успіх обох форм політичного руху значною мірою залежав саме від їх співпраці.

На жаль, нам вдалося виявити лише окремі нечисленні дані про співпрацю діячів українського національного руху і учасників регіонального руху. Так, 14 жовтня 1905 р. відбулася приватна нарада гласних одеської міської думи за участі професорів Новоросійського університету, під час якої прихильники регіоналізму розробляли плани захоплення влади в Одесі і впровадження тимчасового уряду в місті. Учасником наради став і одеський український самостійник І. Луценко, що запропонував перервати усі зв'язки одеської думи з центральною адміністрацією і доповнити склад думи шляхом виборів «серед всіх класів населення Одеси» [35, арк. 10]. Варто зазначити, що пропозиції внесені самостійником жодним чином не суперечили планам лідерів регіонального руху. Про наявність контактів учасників регіонального і українського руху свідчить і те, що на установчих зборах одеської «Просвіти» членом правління товариства був обраний секретар одеської міської управи кадет Ф. Шульга [84, с. 88], що став учасником одеського Конвенту, а згодом директор-розпорядником Південно-руського акціонерного товариства печатної справи.

Під час виборів до І Державної Думи самостійники С. Шелухін, І. Луценко та наближені до них Ф. Шульга і Д. Сигаревич балотувалися за виборчим списком партії кадетів як представники української громади міста [85]. Тексти промов за 1905–1906 рр. і 1915 р., що зберігаються в фонді Шелухіна С. П. в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського дозволяють нам припустити, що С. Шелухін сам міг бути членом одеської організації конституційно-демократичної партії. В рамках промов Сергій Павлович, роблячи пропозиції щодо внутріпартійних питань, вживав по відношенню до Партії народної свободи слова «наша партія» [86, арк. 1–19; 87, арк. 1–10]. Показово, що С. Шелухін у чернетках промови, датованої 1905–1906 рр., наголошує про необхідність зближення кадетів з третім станом, налагодження і укріплення зв'язків з такими економічними організаціями, як організації біржі і торгівлі, виробничі товариства, кредитні і позиково-ощадні товариства, сільськогосподарські організації і товариства, товариства споживачів тощо [87, арк. 5]. Як ми вже зазначали, одеська організація Партії народної свободи об'єднала в своїх рядах найбільш активних і впливових представників регіонального руху, отже можливо вести мову про існування співпраці між українським і буржуазним регіональним рухом в 1905–1907 рр.

Показовим фактом є і те, що деякі особи, пов'язані з регіональним рухом брали безпосередню участь у державотворчих процесах в роки Української національної революції. Так, член одеської організації кадетів, член правління Одеського товариства взаємного кредиту, заступник Одеського відділення Російсько-англійської Торгівельної Палати П. Климівич на початку 1918 р. обійняв посаду управляючого Народним Міністерством фінансів УНР. Інший одеський кадет банкір С. Гутник за Гетьманату був міністром промисловості і торгівлі [88, с. 330, 331].

Питання співвідношення регіонального руху і українського національного руху дискутувалося вже на початку ХХ ст. Ще у 1908 р. відомий кооператор М. Стасюк дійшов висновку, що територіальні і національні тенденції не можуть злитися, чи, хоча б, взаємосприятим одна одній [20, с. 167; 89, с. 13, 31]. В сучасній історичній науці даної позиції дотримується Б. Кравченко [20, с. 167; 90, с. 56]. В той же час М. Гордієнко в 1912 р. у статті «Капіталізм и русская культура на Украине» відзначав існування взаємозв'язку між

територіальними і національними протиріччями. В 20-х рр. ХХ ст. аналогічної позиції дотримувався М. Слабченко, виявивши факти, що підтверджували думку про несуперечність інтересів територіальної буржуазії і українського національного руху [18, с. 79; 91, с. 24; 92, с. 226].

Проблема співвідношення регіонального і українського національного руху залишається фактично недослідженою в сучасній вітчизняній історіографії. В цьому сенсі є актуальною точка зору Д. Чорного, який вважає, що модернізація українських губерній призвела до формування нового соціокультурного середовища міст. Мешканці міст українських губерній не усвідомлювали себе городянами України, проте розвитку набуває їх регіональний патріотизм, відчуття територіальної спільноти. Дані погляди корегуються з думкою І. Лисяка-Рудницького: що усе, що мало відношення до України і прямо чи опосередковано впливало на формування модерної держави [18, с. 80; 93, с. 11, 12]. Показово, що подібної точки зору дотримувався і А. Паасі, дослідник проблем інституалізації регіонів. Фінський географ дійшов висновку, що «виникнення провінційного рівня управління тісно пов'язано з розквітом націоналізму і формуванням інституційної сфери, що відіграла найбільше значення в становленні ідеї держави-нації. Цікаво, що регіональний рівень місцевої влади починає набувати значення одночасно з розповсюдженням нового просторового розділу праці і його наслідків (початок урбанізації і обміну між центрами і сільськими територіями). Це співпадає із зникненням локальних основ суспільства, пізніше замінені більшими регіональними структурами з специфічними просторово-часовими структурами влади і легітимації, провінціями, що стали проміжним рівнем в появі національної ідентичності» [94, р. 128].

Аналізуючи взаємини українського національного руху і буржуазного регіонального руху з центром на Півдні України, варто звернути на те, що ці явища фактично мали спільне коріння – внутрішню політику Російської імперії. Одним з підходів, що дозволяє пояснити виникнення регіональних рухів є ідея «внутрішнього колоніалізму». Представники даного підходу дотримуються точки зору, що капіталізм і державна влада в центрі, розвиваючись в першу чергу, підпорядковують периферію своїм потребам так само, як європейський колоніалізм підпорядкував собі території в Азії і Африці. Мешканці периферії займають залежні економічні, соціальні і політичні ролі, відбувається «культурний розподіл праці», який співпадає з «етнічною» ідентичністю і соціальним класом. Розвиток промисловості периферії набуває залежної форми, будучи значною мірою обмеженим первинним виробництвом продукції, що переробляється в центрі, чи іншою діяльністю, яка слугує потребам центральної економіки. Економічна влада зберігається в центрі, де приймаються рішення про інвестиції, кредити, зарплатню. Розвиток периферії є викривленим щодо потреб центру. Взаємини між центром і периферією ведуть не до національної інтеграції, а до посилення відмінностей периферії, що викликані її підпорядкованою роллю. Її мешканці утримуються на своїх місцях системою дискримінації, що в свою чергу збільшує значення етнічної ідентичності. На шляху солідарності робітництва центру і периферії стоять більш сприятливі умови для перших. Подібні умови в певний момент призводять до реакції периферії і територіальної чи етнічної мобілізації [95, р. 12, 13].

На нашу думку, з одного боку, політика Російської імперії замість інтеграції українців і реалізації проекту створення «руської» нації призвела до етнічної мобілізації. З іншої сторони, політика «внутрішнього колоніалізму» спонукала до політичної мобілізації і територіальну буржуазію України, яка переймаючись інтересам території застосування свого капіталу, прагнула позбутися стримуючого впливу імперського центру. Ми маємо окремі відомості про співпрацю представників українського національного і буржуазного регіонального руху. Ці два рухи, маючи спільне походження, паралельно існували на території України, однак так і не злилися в єдиний політичний рух. Проблема взаємин цих політичних рухів вимагає окремого спеціального дослідження.

Ми вважаємо, що в умовах революційних подій 1905–1907 рр. регіоналізм з центром на Півдні України мав риси буржуазного і прогресивного регіонального рухів. При буржуазному регіоналізмі енергійна буржуазія економічно і індустріально розвинених регіонів намагається звільнитися від перешкод застарілого ладу чи шукає сучасні управлінські форми, які сприяють промислому розвитку. Активна участь найбільш заможних верств Одеси у революційних подіях, належність лідерів руху до впливових економічних організацій свідчить про те, що соціальною базою даного руху стала буржуазія.

В регіоні сформувалися всі умови для не вдоволення існуючим становищем. Політика російського уряду може бути охарактеризована як «внутрішній колоніалізм», для якого притаманне підпорядкування периферії інтересам центру. Розвиток промисловості периферії набув залежної форми, будучи значною мірою обмеженим первинним виробництвом продукції, що переробляється в центрі. Економічна влада зберігається в центрі. Розвиток периферії виявляється викривленим щодо потреб центру. Як зазначає Д. Бованенко, в Україні функціонували капітали так званої територіальної буржуазії, яка дивилася на Південь Росії як на місце застосування своїх капіталів. Маючи, як правило, іноземне походження представники даної групи буржуазії осідали на українській території, асимілювалися і втрачали зв'язок із своєю нацією, переймалися інтересам території застосування свого капіталу. З іншого боку, українська і єврейська буржуазія, що відривалася від національних прагнень, русифікувалася і розглядала Україну тільки як місце функціонування своїх капіталів. Саме територіальна буржуазія, капітали якої були вкладені в південну промисловість, змушена була, захищаючи власні прибутки, виступати проти економічної політики Російської імперії і захищати права українських губерній, що були місцем застосування її капіталів [27, с. 90, 91]. Таким чином, соціальною базою регіонального руху була саме територіальна буржуазія, що дозволяє нам характеризувати дану форму регіоналізму як буржуазну.

З іншого боку, плани створення на базі національного чи адміністративно-територіального принципів областей-автономій не мали шансів на реалізацію в умовах Російської імперії. Подібне явище було обумовлено тим, що децентралізація, яка супроводжується розподілом сфер ведення і наділенням права самостійного прийняття рішення, що характерні для процесу регіоналізації, були несумісні з основними принципами російського державного ладу [47, с. 36]. Відповідно, представники буржуазного регіоналізму, як і революційні партії, мали прагнути до зміни існуючого режиму. Дана обставина дозволяє говорити про наявність в регіональному рухові з центром на Півдні України елементів прогресивного регіоналізму, для якого притаманний захист ідей прогресу, демократії, реформування держави і рівності. Дані риси регіоналізму виявлялися в активній співпраці на Півдні України учасників регіонального руху з революційними партіями (РСДРП, ПСР, Бунд), які також бажали зміни існуючого політичного ладу.

Джерела та література

1. Калитчак Р. Г. Регіоналізм в європейських інтеграційних процесах / Р. Г. Калитчак. – К.: Знання, 2007. – 303 с.
2. Keating M. Is there a regional level of government in Europe? / M. Keating // *Regions and regionalism in Europe* / edited by M. Keating. – Oxford, 2004. – P. 568–589.
3. Див.: Записки об українском движенни за 1914–1916 годы с кратким очерком истории этого движения, как сепаратиско-революционного течения среди населения Малороссии. – СПб.: Департамент полиции, 1916. – 74 с.
4. Пархоменко Т. С., Швидак О. М. Сепаратизм політичний / Т. С. Пархоменко, О. М. Швидак // *Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко*. – К.: Генеза, 2004. – С. 600.
5. Giordano V. Italian regionalist or 'Paradian' nationalism – the political project of the Lega Nord in Italian politics / V. Giordano // *Regions and regionalism in Europe* / edited by M. Keating. – Oxford, 2004. – P. 378–405.
6. *Regions in the European Community* / Ed. by M. Keating and B. Jones. – Oxford: Clarendon Press, 1985. – 250 p.
7. Миллер А. Центр и окраина: метаморфозы проблемы в XVIII–XXI вв. Отношение власти и общественного мнения в России к Украине и Белоруссии / Алексей Миллер // *Центр и региональные идентичности в России* / Под ред. Владимира Гельмана и Теда Хопфа. – СПб.: М.: Изд-во Европ. ун-та в Санкт-Петербурге; Летний сад, 2003. – С. 29–46.
8. Орлицкий С. С. Южно-русская республика (Из истории освободительного движения) / С. С. Орлицкий // *Исторический вестник. Историко-литературный журнал*. – Т. CVII. – СПб., 1907. – С. 873–901.
9. Среднев Н. Еврейская революционная самооборона в Одессе / Н. Среднев. – Одесса: Тип. «Русской Речи», 1907. – 28 с.
10. Среднев Н. Одесский Конвент в Октябрьские дни 1905 г. / Н. Среднев. – Одесса: Тип. «Русской Речи», 1908. – 54 с.
11. Базов В. Еврейская смута в Одессе / В. Базов. – М.: Типография о-ва распротр. полезн. книги, 1907. – 15 с.
12. Лендер Н. Н. (Путник). По северу и югу (Картинки России) / Н. Н. Лендер // *Исторический вестник*. – 1909. – Т. XV. – февраль. – С. 725–773.
13. Лендер Н. Н. (Путник). Революционная буря на Юге («Потемкин» и октябрьские дни в Одессе) / Н. Н. Лендер // *Исторический вестник*. – 1906. – Т. 104. – № 6 (апрель, май и июнь). – С. 879–901.
14. Елишев Л. И. Октябрьское вооруженное восстание в Одессе / Л. И. Елишев. – Москва: Университетская типография, 1908. – 108 с.
15. Межберг М. Жовтневі події 1905 р. в Одесі / М. Межберг. – Харків – Одеса: Державне видавництво «Пролетар», 1931. – 48 с.
16. Plohky S. Beyond Nationality / Serhii Plohky // *Ab imperio*. – 2007. – № 4. – С. 25–46.
17. Турченко Г. Ф. Південна Україна на зламі епох (1914–1922 рр.) / Галина Федорівна Турченко. – Запоріжжя: Просвіта, 2005. – 324 с.
18. Турченко Г. Ф. Південноукраїнський регіон у контексті формування модерної української нації (XIX – перша чверть XX ст.) / Галина Федорівна Турченко. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. – 342 с.
19. Турченко Г. Ф. Суспільно-політичні рухи у південноукраїнському регіоні на початку XX ст. / Галина Федорівна Турченко // *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – Вип. XXII. – С. 32–38.
20. Турченко Г. Ф. Національні ідентичності та територіальний патріотизм (на матеріалах Півдня України початку XX ст.) / Галина Федорівна Турченко // *Південний архів: історичні науки. Збірник наукових праць*. – Вип. XXVIII–XXIX. – Херсон: ХДУ, 2008. – С. 161–170.
21. Доленко Д. В. Политика и территория. Основы политической регионалистики / Д. В. Доленко. – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2000. – 264 с.
22. Турченко Г. Ф. Південь України як історичний регіон / Галина Федорівна Турченко // *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки*. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 12. – С. 368–377.
23. Парменов И. С. О торговом и промышленном значении г. Одессы / И. С. Парменов. – Ч. 1. Торговое значение г. Одессы. – Одесса: Издательство Одесского биржевого комитета, 1925. – 219 с.
24. Державний архів Російської Федерації (далі – ДАРФ). – Ф. 102. – Спеціальний відділ. – Оп. 1905 р. – Спр. 790 т. 2.
25. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф.1101. – Оп.1. – Спр. 1033.
26. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / Андреас Каппелер; перекл. з німецької Х. Назаркевич. – Львів: Видавництво Українського Католицького університету, 2005. – XII+360 с.
27. Бованенко Д. До методології вивчення українського господарства. Нарис перший / Дмитро Бованенко // *Прапор марксизму*. – 1929. – № 2. – С. 83–103.
28. Лисяк-Рудницький І. Роль України в новітній історії / Іван Лисяк-Рудницький // *Історичні есе*. – Т. I. – К.: «Основи», 1994. – С. 147–171.
29. ДАРФ. – Ф. 102. – Спеціальний відділ. – Оп. 1905 р. – Спр. 108 ч. 2.
30. Вятр Е. Социология политических отношений / Ежи Вятр. – М.: Издательство «Прогресс», 1979. – 463 с.
31. Урок жизни // *Пролетарий. Центральный орган РСДРП (Женева)*. – 1905. – 27 июля (№ 11). – С. 5.
32. Лычев И. Воспоминания потемкинца. К двадцатилетию революционного мятежа на броненосце «Потемкин» / И. Лычев. – М.-Л.: Молодая гвардия, 1925. – 48 с.

33. РДІА. – Ф. 857. – Оп. 1. – Спр. 1132.
34. Спиридович А. И. Революционное движение в России / А. И. Спиридович. – Вып. 1: Российская социал-демократическая рабочая партия. – СПб. : Типография Штаба отдельного корпуса жандармов, 1914. – 250 с.
35. РДІА. – Ф. 1405. – Оп. 127. – Спр. 1965.
36. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 335. – Оп. 1. – Спр. 14.
37. Росточкая Н. Потемкинские дни в Одессе / Н. Росточкая. – СПб. : Типография К. Лурье и К°, 1907. – 32 с.
38. Нищий. Одесские дни и «Потемкин». Издание Центр. ком. Р. С. – Д. Р. П. / О. И. Виноградов. – Женева : Типография партии, 1905. – 32 с.
39. Союз (Елисаветград). – 1907. – 21 февраля.
40. Союз (Елисаветград). – 1907. – 10 марта
41. За Царя и Родину (Одесса). – 1907. – 3 февраля
42. Егоров А. (Конспаров). Страницы из прошлого / А. Егоров. – Т. 2: Из мира цензуры (со включением архивных выборок 1850–1865 гг.) и из хроники одесской мирной и смутной жизни (1881–1906 гг.). – Одесса: «Славянская» типография Е. Хрисеглос, 1913. – 317 с.
43. Бусыгина И. М. Политическая регионалистика / И. М. Бусыгина. – М. : Московский государственный институт международных отношений; «Российская политическая энциклопедия», 2006. – 280 с.
44. По поводу текущих событий // Хлеб и воля (Женева). – 1905. – № 19–20 (июль). – С. 8–10.
45. Кржевов В. Циклы российской модернизации: всевластие бюрократии как причина незавершенности реформ / В. Кржевов // Российская модернизация: размышляя о самобытности / Ин-т Кеннана; под ред. Э. А. Паина и О. Д. Волгогоновой. – М. : Три квадрата, 2008. – С. 60–88.
46. Рябов А. Разноуровневость общественных изменений и проблема модернизационного срыва в контексте современной российской политики / А. Рябов // Российская модернизация: размышляя о самобытности / Ин-т Кеннана; под ред. Э. А. Паина и О. Д. Волгогоновой. – М. : Три квадрата, 2008. – С. 89–101.
47. Правилова Е. А. Местное и центральное управление в России: проблема правового регулирования отношений / Е. А. Правилова // Имперский строй России в региональном измерении (XIX – начало XX века). Сборник научных статей. – М. : Московский научный общественный фонд, 1997. – С. 36–51.
48. Рада (Київ). – 1907. – 8 лютого.
49. Штерн С. Десятилетие к.-д. партии в Одессе (клички воспоминаний) / С. Штерн. – Одесса : Тип. «Одес. листок», 1915. – 14 с.
50. Бугаевский А. Осип Яковлевич Пергамент. К пятилетию со дня смерти (16 мая 1909 года) / А. Бугаевский. – Одесса : Типография «Одесские новости», 1914. – 21 с.
51. Пролетарий. Центральный орган РСДРП (Женева). – 1905. – 16 (3) августа (№ 12).
52. ДАРФ. – Ф. 102. – Спеціальний відділ. – Оп. 1905 р. – Спр. 3 ч. 49.
53. ДАРФ. – Ф. 102. – Спеціальний відділ. – Оп. 1905 р. – Спр. 2540.
54. ДАРФ. – Ф. 102. – 4 діловодство. – Оп. 1909 р. – Спр. 84 ч. 12 л. Б.
55. ДАРФ. – Ф. 102. – Спеціальний відділ. – Оп. 1905 р. – Спр. 2540 т. 10.
56. За Царя и Родину (Одесса). – 1907. – 6 июня.
57. РДІА. – Ф. 1284. – Оп. 46. – Спр. 218.
58. Мартов Л. История российской социал-демократии / Л. Мартов. – М. : «Книга», 1923-41. – 227 с.
59. Русская Речь (Одесса). – 1906. – 17 ноября.
60. д'Арман П. Темы дня / П. д'Арман // Русская Речь (Одесса). – 1906. – 4 февраля. – С. 1.
61. ДАРФ. – Ф. 102. – Спеціальний відділ. – Оп. 1915 р. – Спр. 167 ч. 51.
62. ЦДІАУК. – Ф. 385. – Оп. 2. – Спр. 140.
63. ЦДІАУК. – Ф. 385. – Оп. 2. – Спр. 139.
64. ДАРФ. – Ф. 102. – Спеціальний відділ. – Оп. 1905 р. – Спр. 2425 ч. 12.
65. Избиратель. Беснующее подполье / И. Т. Сильченко. – Одесса : Тип. об-ва «Русская Речь», 1912. – 27 с.
66. Союз (Елисаветград). – 1907. – 21 февраля.
67. За Царя и Родину (Одесса). – 1907. – 3 февраля.
68. Полищук М. Евреи Одессы и Новороссии. Социально-политическая история евреев Одессы и других городов Новороссии (1881–1904) / М. Полищук. – М. : Мосты культуры, 2001.
69. Платонов. Отношение одесской еврейской коммерции к русской торговле и к Русскому обществу паромоводства и торговли / Н. А. Иванов. – Одесса : Тип. «Русск. Речь», 1910. – 42 с.
70. Шелохаев В. В. Кадеты – главная партия либеральной буржуазии в борьбе с революцией 1905–1907 гг. / В. В. Шелохаев. – М. : Издательство «Наука», 1983. – 328 с.
71. Рябинин-Скляревский А. Совет Рабочих Депутатов г. Одессы в 1905 г. / А. Рябинин-Скляревский // 1905 год. Революционное движение в Одессе и Одешине. – Одесса : «Известия», 1925. – С. 253–267.
72. Щепкин Е. Н. Конституционно-демократическая партия / Е. Н. Щепкин // За Свободу (Одесса). – 1905. – 5 декабря. – С. 1–5.
73. Известия партии народной свободы (Бессарабской, Таврической, Херсонской и других губерний Юга России) (Одесса). – 1906. – 25 марта (№ 1).
74. Хроника революционных событий на Одешине в годы Первой русской революции (1905–1907 гг.) – Одесса : Маяк, 1976. – 208 с.
75. Известия Совета рабочих депутатов г. Одессы. – 1905. – 13 декабря.
76. Осипов Н. Черный октябрь / Н. Осипов // 1905 год. Революционное движение в Одессе и Одешине. – Одесса : «Известия», 1925. – С. 220–235.
77. Вестник партии народной свободы (Санкт-Петербург). – 1906. – 18 мая.
78. Правда (Санкт-Петербург). – 1912. – 22 мая.
79. Новомирский Д. И. Анархическое движение в Одессе / Д. И. Новомирский // Михаилу Бакунину. 1876–1926. Очерк истории анархического движения в России. – М. : Книгоиздательство «Голос Труда», 1926. – С. 248–282.
80. Северный Донец (Луганск). – 1906. – 27 октября.
81. Родной край (Херсон). – 1906. – 18 ноября.
82. ДАРФ. – Ф. 102. – 7 діловодство. – Оп. 1909 р. – Спр. 2703.
83. Новый мир (Нью-Йорк). – 1913. – 28 февраля (№ 100).

84. Лисенко О. В. «Просвіта» та кооперативи в українському суспільному середовищі на початку ХХ ст. / О. В. Лисенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – 180 с.
85. Рада (Київ). – 1907. – 25 січня.
86. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. XI. – Спр. 213.
87. ІР НБУВ. – Ф. XI. – Спр. 203.
88. Дружкова І. С. Внесок Одеси в український державотворчий рух 1917–1918 рр. (на прикладі діячів Центральної Ради та Гетьманату) / І. С. Дружкова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. – Вип. XIV. – Серія: Історія. – Вінниця, 2008. – С. 327–332.
89. Стасюк М. Автономія і розвиток продукційних сил на Україні / М. Стасюк. – СПб. : Друкарня Клобукова, 1908. – 31 с.
90. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Б. Кравченко. – К. : «Основи», 1997. – 423 с.
91. Гордиенко М. Капіталізм і русская культура на Украине / М. Гордієнко // Украинская жизнь (Санкт-Петербург). – 1912. – № 9. – С. 16–31.
92. Слабченко М. Матеріали до економічно-соціальної історії України ХІХ ст. / Михайло Слабченко. – Т. II. – К. : ДВУ, 1927. – 280 с.
93. Лисяк-Рудницький І. Четвертий Універсал та його ідеологічні попередники / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – К. : «Основи», 1994. – Т. 2. – С. 1–27.
94. Passi A. The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and constitution of regional identity / Anssi Passi // Fennia. – 164: 1. – Helsinki : Geographical Society of Finland, 1986. – P. 105–146.
95. Keating M. State and Regional nationalism. Territorial Politics and the European State / M. Keating. – New-York – London – Toronto – Sydney – Tokyo: Harvester – Wheatsheaf, 1988. – 274 p.

Региональное движение на Юге Украины: попытки создания Южно-Русской республики в 1905 г.

Проанализировано факторы появления регионального движения на Юге Украины. Описаны попытки создания Южно-русской республики в Одессе в 1905 г. Освещены взаимоотношения регионального и украинского национального движения в начале ХХ в.

Ключевые слова: регионализм, движение, республика, революция, Юг Украины

Regional movement in South Ukraine: attempts to creation the South-Russian republic in 1905

Factors of beginning the regional movement in South Ukraine has been analyzed. The attempts to creation the South-Russian republic in Odessa in 1905 has been described. Relations between the regional movement and the Ukrainian national movement has been analyzed.

Key word: regionalism, movement, republic, revolution, South Ukraine

УДК 94:656.86(477.72)“1905/1907”

О. В. Федорченко

**ВПЛИВ РЕВОЛЮЦІЇ 1905–1907 РР. НА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПОШТОВОЇ СЛУЖБИ У ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ**

На архівних джерелах та матеріалах періодичної преси висвітлюється вплив революційних подій 1905-1907 рр. на діяльність поштової служби у Херсонській губернії. Особлива увага приділяється участі зв'язківців у страйку та впливу криміногенної ситуації на функціонування поштової служби.

Ключові слова: революція 1905-1907 рр., поштова служба, періодика.

Події 1905-1907 рр. сучасні історики оцінюють неоднозначно, пропонуючи діаметрально протилежні оцінки: від бунту до революції [1, с.72]. Але ясно одне, вони вплинули на перебіг життя в імперії. Не оминули такої важливої сфери державного функціонування, як поштова служба, без злагодженої роботи якої не міг нормально існувати державний апарат.

Вплив подій 1905-1907 рр. на функціонування поштової служби у Херсонській губернії отримав деяке висвітлення у роботах з історії революційних подій в імперії, на Херсонщині [2; 3] у загальних працях з історії зв'язку [4-6], а також у дослідженнях, присвячених участі зв'язківців у загальнополітичному та професійному страйках 1905-1907 рр. в імперії та Україні [7-10]. Однак треба визнати, що дана тема недостатньо розроблена у вітчизняній історіографії і тому потребує дослідження. Звідси випливає необхідність дослідити основні аспекти діяльності поштової служби у зазначений період, що були спричинені надзвичайною ситуацією. У той же час автор не претендує на всебічне висвітлення даної проблеми, приділяючи головну увагу перебігу поштово-телеграфного страйку в губернії та впливу кримінальної ситуації на поштову службу.

Відгомін неспокою, спричинений січневими подіями 1905 р. у Санкт-Петербурзі, докотився до поштових і поштово-телеграфних установ губернії дещо із запізненням. Циркуляри, відомості начальника Одеського поштово-телеграфного округу (далі ОПТО) не дають змоги простежити факти заворушень у середовищі службовців до листопада 1905 р. [11, с.69]. Це можна пояснити низкою особливостей у становищі і характері праці поштових службовців, що зумовили деяку політичну інертність у перші місяці революції. Тут відіграло роль насамперед те, що вони були зайняті на державних підприємствах, отже, їх протест відразу був спрямований тільки проти порядків, зведених у силу державного закону. Проти якого, політично недосвідчені державні службовці не могли виступити [10, с.111-112]. Головною причиною поштово-телеграфного страйку вважають тяжке матеріальне становище більшої частини чиновників і службовців [7, с.34].